

Kiddush Hashem or suicide? Halachick and historic analysis of martyrdom in the time of the Churban, Crusades and the Shoa

Shai Finkelstein
Rav Kehilat Nitzanim, Baka

רמב"ם (יסודי התורה פרק ה הלכה א): "כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול
הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את
שם קדשי"

It is mandatory upon the whole house of Israel to sanctify this Great Name, for it is said: "And I shall be sanctified among the children of Israel" (Lev. 22.32). They are also charged not to blaspheme Him, for it is said: "And ye shall not profane My holy Name" (Ibid.). How are these commandments to be observed? If an idolater will force an Israelite to transgress one of the commandments of the Torah and threaten him with death for disobedience, it is mandatory that he transgress the commandment and be not put to death, for it is said concerning the commandments: "That which a man may do and live by it" (Ibid. 18.5)—"live by it, but not die for it".¹ Thus, if he chose death and did not transgress, his blood be upon his own head

עדות רבי שלמה ב"ר שמעון ורבי אליעזר ב"ר נתן (הראב"ן, מחבר ס' אבן העזר 1090-1170)

מלוקט מס' גזירות אשכנז וצרפת

...ואותה שנה אירע פסח בחמישי בשבת וחדש אייר יום שישי ושבת. ובשמונה באייר, ביום השבת, קמו האויבים על קהל שפיירא, ויהרגו בהם אחת עשרה נפשות קדושות אשר קידשו בוראם תחילה ביום שבת קדש ולא אבו להצחן בצחנתם. ושם הייתה אשה חשובה וחסידה ושחטה עצמה על קידוש השם. והיא הייתה ראשונה לשוחטים ונשחטים אשר בכל הקהילות, והנשארים ניצלו על ידי ההגמון בלא צחן.

ובכ"ג באייר קמו על קהל וורמיישא...ומהם ששלחו יד בעצמם וקיימו 'אם על בנים רוטשה' ואב על בניו נפל, כי נשחטו עליהם ושחטו איש אחיו ואיש את קרובו, ואשתו ובניו, וגם חתנים ארוסותיהם ונשים רחמניות את יחידיהן.. ואז עמד בחור אחד ושמו שמחה הכהן. כשראה שמוליכין אותו לבית תרפותם שתק עד בואו לשם. ויהי בבואו שמה הוציא סכין מבית יד שלו והרג בו שר אחד, נכדו של ההגמון. ומיד עשו מגופו חתיכות חתיכות. ועליו ועל כיוצא בו נאמר 'ואוהביו כצאת השמש בגבורתו'. ועל אלו הצדיקים אתאונן קינים ונהי והי. (שם, עמ' עד)

"...ראו ההיתה זאת מעולם, מימי הראשונים? כי היו דוחקים זה את זה ואיש את רעהו לאמר: אני אקדש תחלה שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה. וגם הנשים הטהורות, בנות מלכים, היו זורקות את המעות והכסף בעד החלונות אל האויבים, כדי שיהיו טרודים ללקט הממון ולעכבם מעט עד שיגמרו שחיטתן; בניהם ובנותיהם; וידי נשים רחמניות שחטו ילדיהם כדי לעשות רצון יוצרם. כך מסופר גם על אדם אשר שחטה את ארבע ילדיה, ולא נענתה לתחנוניהם לחוס עליהם וכשהערלים באו, דרשו ממנה, להראות להם את הממון שבידיה. והנה ראו את הילדים והנם שחטים". (ר' שלמה בר' שמעון).

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א
 אמרו: לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא, והלכו כל גדולי רומי לקברו
 והספידוהו הספד גדול, ובחזרתן מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה
 ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי
 זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא
 תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אילמלי אני נשרפתי לבדי היה
 הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי, מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני.
 אמרו לו תלמידי: רבי, מה אתה רואה? אמר להן: גליון נשרפין ואותיות פורחות. אף אתה
 פתח פיך ותכנס [בך] האש! אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. אמר לו
 קלצטונירי: רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבך, אתה מביאני לחיי
 העולם הבא? אמר לו: הן. השבע לי! נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל
 לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה: רבי חנינא בן
 תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא. בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת,
 יש קונה עולמו בכמה שנים.

The Sages said: Not even a few days passed before Rabbi Yosei ben Kisma died of his illness, and all of the Roman notables went to bury him, and they eulogized him with a great eulogy. And upon their return, they found Rabbi Hanina ben Teradyon, who was sitting and engaging in Torah study and convening assemblies in public, with a Torah scroll placed in his lap

They brought him to be sentenced, and wrapped him in the Torah scroll, and encircled him with bundles of branches, and they set fire to it. And they brought tufts of wool and soaked them in water, and placed them on his heart, so that his soul should not leave his body quickly, but he would die slowly and painfully. His daughter said to him: Father, must I see you like this? Rabbi Hanina ben Teradyon said to her: If I alone were being burned, it would be difficult for me, but now that I am burning along with a Torah scroll, He who will seek retribution for the insult accorded to the Torah scroll will also seek retribution for the insult accorded to me

His students said to him: Our teacher, what do you see? Rabbi Hanina ben Teradyon said to them: I see the parchment burning, but its letters are flying to the heavens. They said to him: You too should open your mouth and the fire will enter you, and you will die quickly. Rabbi Hanina ben Teradyon said to them: It is preferable that He who gave me my soul should take it away, and one should not harm oneself to speed his death. The executioner [kaltatoniri] said to him: My teacher, if I increase the flame and take off the tufts of wool from your heart, so that you will die sooner and suffer less, will you bring me to the life of the World-to-Come? Rabbi Hanina ben Teradyon said to the executioner: Yes. The executioner said: Take an oath for me, that what you say is true. Rabbi Hanina ben Teradyon took the oath for him, and the executioner immediately increased the flame and took off the tufts of wool from his heart, causing his soul to ...leave his body quickly. The executioner too leaped and fell into the fire and died

תוספות מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א
ואל יחבל עצמו - אור"ת דהיכא שיראים פן יעבירום עובדי כוכבים לעבירה כגון ע"י יסורין שלא
יוכל לעמוד בהם אז הוא מצוה לחבל בעצמו כי ההיא דגיטין (דף נז:) גבי ילדים שנשבו לקלון
שהטילו עצמם לים (וע"ע תוס' גיטין דף נז: ד"ה קפצו).

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א
רבי יום טוב בן אברהם אשבילי (היינו מהעיר סיביליה), הוא הריטב"א, נולד בערך בשנת ה"א
י' (1250) בסרגוסה שבספרד ונפטר שם בשנת ה"א פ' (1320) בקירוב.
הא דאמרינן בהגדה דר' חנינא בן תרדיון מוטב יטלנה מי שנתנה ולא אחבול בעצמי. כתוב
בגליוני התוספות שהיה אומר ר"ת דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול
בעצמו, והכי איתא במדרש (ב"ר ל"ד י"ד) כתיב (בראשית ט' ה') אך את דמכם לנפשותיכם
אדרוש מכאן אזהרה לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפי' כשאול מלך ישראל, פירוש שחבל
בעצמו מפני שהיה מתירא שמא יעבירוהו על דת, תלמוד לומר אך מיעט, דבכי האי גונא שרי,
ומכאן לומדין לשחוט הנערים בגזירות מפני העברת הדת, ע"כ מצאתי בגליוני התוספות, והם
דברים שצריכין תלמוד ועיון גדול, אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן
הלכה למעשה. (א"ה, ע"י דעת זקנים מבעלי התוספות בפסוק הנ"ל).

האגדה מסכת עבודה זרה פרק א - לפני אידיהן סימן יב
הרב אלכסנדר זויסלין הכהן (רז"ך) נולד בגרמניה לקראת סוף המאה הי"ג (בערך בשליש
המאה הראשונה לאלף השישי) וחי בערפורט ואח"כ בקלן ובסוף ימיו בפרנקפורט. הוא קיבל
תורה מתלמידיו של מהר"ם מרוטנבורג, בהם רבי מרדכי בן הלל ורבי יצחק מדורא ואחרים,
ונחשב מחשובי הפוסקים בגרמניה. נהרג על קידוש השם בפרעות 'המות השחור' סביב שנת
ק' (1340).

[עבודה - זרה יח ע"א] מוטב יטלנה מי שנתנה ואל יחבול בעצמו. והני מילי כשידע בעצמו
שיכול לסבול הייסורים אבל עתה בעידן גזירות מותר להרוג את עצמו שלא יבא לידי ניסיון.

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נז עמוד ב
תנא: מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון, הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים, אמרו:
אם אנו טובעין בים אנו באין לחיי העולם הבא? דרש להן הגדול שבהן: אמר ה' מבשן אשיב
אשיב ממצולות ים, מבשן אשיב - מבין שיני אריה אשיב, ממצולות ים - אלו שטובעין בים; כיון
ששמעו ילדות כך, קפצו כולן ונפלו לתוך הים. נשאו ילדים ק"ו בעצמן ואמרו: מה הללו שדרכן
לכך - כך, אנו שאין דרכנו לכך - על אחת כמה וכמה! אף הם קפצו לתוך הים. ועליהם הכתוב
אומר: כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה.

Rav Yehuda says that Shmuel says, and some say that it was Rabbi Ami who says this, and some say that it was taught in a baraita: There was an incident involving four hundred boys and girls who were taken as captives for the purpose of prostitution. These children sensed on their own what they were expected to do, and they said: If we commit suicide and drown in the sea, will we come to eternal life in the World-to-Come? The oldest child among them expounded the verse: "The Lord said, I will bring back from Bashan, I will bring them back from the depths of the sea" (Psalms 68:23). "I will bring back from Bashan," i.e., from between the teeth [bein shen] of the lion, and "I will bring them back from the depths of the sea" is referring to those who drown in the sea

for the sake of Heaven. When the girls heard this, they all leapt and fell into the sea. The boys then drew an a fortiori inference with regard to themselves and said: If these girls, for whom sexual intercourse with men is their natural way, act in such a manner, then we, for whom sexual intercourse with men is not our natural way, should all the more so conduct ourselves likewise. They too leapt into the sea. Concerning them and others like them the verse states: "As For Your sake we are killed all the day long; we are reckoned as sheep for the slaughter" (Psalms 44:23)

רש"י מסכת גיטין דף נז עמוד ב
לקלון - ילדים למשכב זכור וילדות לפלגשים.
בשן - בין שן נוטריקון.
שדרכן לכך - לתשמיש ואין קלונן מרובה כקלון שלנו.

תוספות מסכת גיטין דף נז עמוד ב
קפצו כולן ונפלו לתוך הים - והא דאמר במס' ע"ז (דף יח.) מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו הכא יראים היו מיסורין כדאמרינן (כתובות דף לג:) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ועד דע"כ היו מענין אותן ולא היו הורגים אותן.

האגדה מסכת גיטין פרק ה - הניזקין סימן צו
קפצו כולם ונפלו לתוך הים. פר"י הא דאמרינן בע"א [י"ח ע"א] מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל אדם בעצמו הכא יראים מיסורים כדאמרינן [כתובות ל"ג ע"ב] אילמלא נגדו כו'.
ומכאן סמך לאותן שהורגין את עצמם ואת בניהם בר מינן בשעת גזירות.

מהר"ם מרוטנבורג (גרמניה 1220-1293) ח"ב, נט
מיהו דבר זה פשט היתרו, כי שמענו שהרבה גדולים שהיו שוחטים את בניהם ובנותיהם, וגם רבי קלונימוס עשה כן בקינה המתחלת 'אמרתי שעו מני'. וז"ל [וזה נראה לין להביא ראיה להתייר, דכי היכי דאמר יכול כשאול? ת"ל [תלמד לומר] אך [את דמכם לנפ' תיכם אד ש], 9 ה"נ [הכא נמי, כן הוא] נימא דההורג את חברו מותר... ומי שמטעינו כפרה הוא מוציא לעז על החסידים הראשונים. ואחרי שכוונת יצרו היה לטובה; מרוב אהבת יוצרינו יתברך שמו פגע ונגע במחמד עיניו, גם הם חילו את פניו על ככה.

מהר"ם מרוטנבורג
"כשהאדם גומר בדעתו לקדש השם, כל מה שעושים לו - הן סקילה, הן שריפה, הן קבורת חיים, הן תליה, אינו כואב לו כלום - - - ותדע שכן הוא, שאין לך אדם בעולם, שאם היה נוגע אף באצבעו הקטנה באש, מיד היה צועק, אפילו היה בדעתו להתאפק לא היה יכול. ואילו המוסרים עצמם לשריפה ולהריגה על קידוש השם יתברך - אינם צועקים לא אוי ולא אבוי. וגם אומרים העולם: כיון שמזכיר שם המיוחד תחילה (ז.א. המברך על הקידוש בשם ומלכות) מובטח הוא שיעמוד בנסיון ולא יכאב לו".

רבי יהודה החסיד (מאה 12)
שני תלמידים היו בעיר אחת והיו הגוים הורגים את היהודים בעבור שלא היו רוצים להשתמד ואילו שני בחורים נסתרו במחבוא ולא היו גוים יודעים, ובלילה היו יכולים לברוח. אמר אחד: אצא כדי שיהרגוני על קידוש השם, ובפשיעה [בפשיעה] אחת אבוא בגן עדן שהרי ר' חנניה בן

תודיון דרש ברבים ונשרף, וחבירו אמר: אם יבאו עלי איהרג, אבל לא אצא עליהם שהרי ר' אמר לר' חנניא בן תודיון תמיה אני אם לא נשרף הוא וספר תורה עמו, ור' יהודה בן בבא סמך בין שתי עיירות שלא יהא נדע, ועוד פן ישתכחו דינין. 16 אחד רצה ללכת לעשות צרכיו אמר לו חבירו שמא ימיתוך, אמר הרי על קידוש השם, אמר לו אין לך שכר אלא עוון. אם תגרום מיתה לעצמך, ועוד אל תסתכן בבניך ובבני העיר. מה שכתוב ונקדשתי בתוך בני ישראל זהו כשהגויים דוחקים אותו אם לא יעשה כך וכך ימיתוהו וכן כתיב כי עליך הורגנו כל היום אבל אם הביא את עצמו לידי הריגה עליו כתיב ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וכתוב ושמור נפשך מאד.

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ח סימן נט
רבי שלמה בן יחיאל לוריא נולד בפוזן (פולין) בשנת ה"א ר"ע (1510) לערך ונפטר בשנת ה"א של"ד (1574).
נט. דין שאסור לחבול ולבייש עצמו בעבור צורך ממון. ולהרוג עצמו אסור. אפילו מתיירא שלא יעבירוהו על דת. וק"ו שאסור לשחוט בניו בעת הגזירה. ולהצית הבית באש מותר. ואסור לקרוע על מת יותר מדאי, אם לא לת"ח:
אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש (בראשית ט', ה') אמר ר' אליעזר, מיד נפשותיכם אדרוש. היינו נמי שאסור להרוג את עצמו בשביל שום דבר שירא. וכן פסק ר"י להדיא (תד"ה אלא). ונראה, אפילו אם נתפס בידי גוים. ומתיירא שלא יענו אותו עד שיעבד ע"ז. מ"מ לא ימית את עצמו. ויסבול כל העינויים לפי כחו, והבא לטהר מסייעים לו. ואולי יכול לקבל הענויים. מ"מ אם מתיירא שלא יענו אותו על היהדים אחרים. ויאבדו ח"ו כמה נפשות מישראל. כמו שיש מקצת מושלים על דבר שקר, שמענין יהודי אחד על הכלל. ואחד יאבד בעו"ה הרבה, מותר להרוג בעצמו, ואולי שאול ע"ה כיון על זה שנפל על חרבו (ש"א ל"א, ד'). שסבר אם יפול חי בידם יתעללו בו, ויענו אותו. ומסתמא בני ישראל לא יכולים לראות ולשמוע בצרת המלך, ולא יעמדו על נפשם מלנקום נקמתו ולהצילו. ויפלו כמה רבבות מישראל. והוא כבר ידע שנגזרה עליו הגזירה, שלא ימלט מהם. ועל זה אמר קרא, פן יבואו הערלים דקרני, כלומר, שבסוף יקרנוני, וממיתים אותי, ויתעללו בי קודם מיתה, ולפקוח נפש אחרים מותר לחבול בעצמו. וגם אפשר משום כבוד מלך משוח ה'. שאין ראוי שימות בידי הערלים, ויעשו בו מיתת עינוי ובזיון, והוא חילול ה' בדת אמונתנו.
וק"ו שאסור בשעת הגזירה לשחוט את בניו, כדי שלא יטמאו אותם בשמד. כי אפילו בעצמו אין אדם רשאי לחבול, ק"ו באחרים. ומסתמא אם (אינם) ראויים זוכים לכך יחזרו מעצמן, ועכשיו הן אנוסים, ופטורים לגמרי, וג"כ רוב האנוסים חוזרים אחר כמה שנים. ולפעמים בניהם חוזרים. ומ"מ יכול להצית את הבית, כדי שישרפו הוא ובניו בעת הגזירה, וזה אינו קרוי חובל בעצמו. אלא כמו שהניח עצמו ליהרג, וזהו מותר.

תולדות מלחמות היהודים (יוספוס פלביוס) ספר ז סוף פרק ח ופרק ט
1. אולם אלעזר לא השב להמלט על נפשו. וגם לא עלה על לבו לתת לאחד מאנשיו לעשות כזאת. ובדאותו, כי החומה שרופה באש וכי נסתרה ממנו כל דרך-ישועה וכל עצה-גבורה, שוה לנגד עיניו את כל אשר יעשו הרומאים לו ולאנשיו ולנשיהם ולטפם לעת תגבר ידם עליהם, וגמר בנפשו וכל אשר עמו, בחשבו, זאת היא הישרה מכל הדרכים במעמד למות הוא הקהיל את בעלי-הנפש בקרב חבריו ועורר אותם לעשות הזה...ומעת נמות בטרם נהיה עבדים לשונאינו... ככה צו עלינו חקי תורתנו...

ממעמקים ח"א סימן ו (הרב אפרים אושרי, רב בגטו קובנה, ליטא)

דין המאבד עצמו לדעת כדי שיבא לקבר ישראל.
שאלה: ביום ר מרחשון שנת תש"ב יומים לפני החורבן הנורא של גיטו קובנה, שעה שלעינינו הובלו כעשרת אלפים איש, אנשים נשים וטף; להכריעם לטבח וכל אחד מיושבי הגיטו ציפה לקץ המר עת שזרוע הרשע של הזדים הארורים תונף עליו באכזריות ותכריתו מארץ החיים, אז בשעה טרופה זו בא אלי בעה"ב אחד מנכבדי העיר ינוע באנחתו ודמעתו על לחיו וברוב שיחו אמר לי כי נפשו היא בשאלתו, כי איככה יוכל לראות ברעה אשר ימצא את משפחתו, אשתו ובניו ובני בניו, שיתכן מאד שיוטבחו לנגד עיניו כדי להגדיל את צערו ויסוריו, שהרי הרוצחים הגרמנים מנהגם היה להתענג על היסורים והצערו של קרבנותיהם ולכן היו נוהגים להרוג את הבנים לעיני אבותיהם ואת הנשים לעיני בעליהם ורק אחרי שהיו משביעים את זעפת חמת הרצח שבתוכם שרתחה בקרבם ונפשם התענגה על זעקת המעונים והמומתים, רק אז היו שולחים יד בראשי המשפחה, ולכן מכיון שאין בכחו לעמוד בפני יסורי הנפשות האהובות והיקרות לו מכל יקר, ובלי ספק שלבו יתפלץ בקרבו ונפשו תצא ממנו כראותו זאת, לזאת שאלתו היא אם מותר לו לקרב את קצו ולשלוח יד בנפשו אשר לא כדת ובלבד שלא יראה בעיניו באבדן כני ביתו. ונוסף לזה הוא עצמו לא יומת במיתה משונה תוך יסורים גדולים על ידי הרוצחים הארורים ימח שמם וגם יזכה לבוא לקבר ישראל בבית הקברות שבגיטו קובנה.

תשובה... כי כמה פעמים טענו כלפי היהודים על שאינם מאבדים עצמם לדעת כמו שעשו יהודי ברלין, ורבר זה יש בו משום חילול השם, מפני שזה היה מראה כאילו אין ליהודים בטחון בחסדי ה' שיצילם מידיהם הטמאות והארורות של הצוררים ימ"ש, וכל רצונם של הרוצחים היה להכניס בקרב היהודים אדרלמוסיא של יאוש כדי לעקור מלבם כל תקוה ותוחלת לישועת ה'. ואמנם יש לציין כאן בגאון כי לא היו בגיטו קובנה מקרי איבד ולדעת זולת שלושה אנשים שרוחם נפלה בקרבם, אבל יתר יושבי הגיטו האמינו באמונה שלימה כי לא יטוש ה' את עמו ויאמר למשחית די, כולם האמינו בביאת המשיח ובכל יום חיכו לו שיבוא.